

Az ünnepségsorozat utolsó napján, az érdeklődők kerekasztal-beszélgetésen találkoztak Veres Sándor mérnökkel, a Járási Nemzeti Bizottság alelnökével, valamint Jessó Bertalannal, a Városi Nemzeti Bizottság elnökével, akik a város és környéke gazdasági, társadalmi és kulturális kilátásait ismertették. Külön figyelmet érdemel Veres Sándor előzetes ígérete, aki lehetőséget lát arra, hogy az Erdélyi-emlékszoba a jelenleginél méltóbb helyre kerüljön.

Erdélyi János szelleme folyamatosan él vidékünkön; az MTA és Kisfaludy Társaság 1894-ben helyezte el a helyi református templomnál az Erdélyi-emléktáblát. Ezután először 1964-ben, Erdélyi születése 150. évfordulóján elevenítették fel újra emlékét. 1965-ben az Erdélyi unokák eredeti kiadású könyveket és más írásos dokumentumokat ajándékoztak az emlékszoba számára, amelynek anyaga fokozatosan bővül. 1968-ban, Erdélyi János halálának 100. évfordulójára átadták a Nagy János szobrászművész által készített Erdélyi-szobrot (lásd a képen). Azóta évente megrendezik az Erdélyi-emlékestet, a kerek évfordulókon pedig az Erdélyi János-napokat. Erdélyi nevét őrzi a város egyik utcája, az énekkar, a művelődési klub is.

Ez évben megalakult az Erdélyi-emlékbizottság is, azzal a céllal, hogy a jövőben még céltudatosabban történjék az Erdélyi-emlékek őrzése. Bőviteni kívánják az emlékszoba tárgyait, valamint előkészítik az anyagot az Erdélyi-monográfiához. Különlegességként megemlíthetjük, hogy az egykori Erdélyi-porta ma is megvan, a Gottwald (főutca) 57. sz. alatt, tulajdonosa Balog Imre, akinek édesanyja Erdélyi dédunokája.

D. Varga László

Iskolamúzeum Jászágon

A magyar múzeumügy és régészeti kutatás történetében igen jelentős szerepük volt az egykori iskolai gyűjteményeknek. Nemcsak a felsőbb iskolák és gimnáziumok tudós tanárai gyűjtögtették előszeretettel a véletlen folytán földből előkerült régiségeket, hanem a falusi és tanyasi tanítók is. Nemezszer pedig diákjaikkal együtt ásót ragadva, maguk mentek a szerencse elébe. Így gyarapodott némely iskola gyűjteménye, s vált későbbben egy-egy múzeumi kollektívó származéka. Ezek a régi iskolai múzeumok, amelyek elsősorban a tanulóifjúság tudományos épülésére szolgáltak, ma már túlnyomórészt megszűntek. Sokuknak a háborús évek felfordulása adta meg a kegyelemdőfést, a többiek gyűjteménye pedig ma már jórészt valamelyik múzeum raktárában szunnyad vagy kiállításán diszeleg. Törvényszerű folyamat ez, hiszen a felszabadulás óta megsokszorozódott múzeumaink és szakképzett muzeológusaink száma. A történeti értékű régészeti leleteket, néprajzi tárgyakat pedig kétségkívül csak a múzeumokban tudhatjuk kellő biztonságban, állagukat a hozzáértő restaurátorok tartósíthatják, menthetik meg az enyészettől. S emellett az is igen lényeges szempont, hogy e múzeumok kiállításait évente több száz ezren látogatják, s a tudományos feldolgozásra is csak itt nyílnak lehetőségek.

Az elmondottak azonban semmiképp nem jelentik azt, hogy ma már nincs szüksége a közgyűjteményeknek és tudományos intézményeknek a pedagógusok munkájára. Természetesen nem a műkedvelő ásatásokra gondolok, hiszen azokat ma már törvényeink is tiltják. A szűkebb pátriájának múltja iránt érdeklődő tanárember azonban az esetek többségében jóval előbb értesül egy-egy régészeti lelet előkerüléséről, vagy figyelhet fel valamilyen értékes néprajzi tárgyra, mint a nagyobb városokban — vagy éppenséggel a fővárosban — dolgozó szakember. A múlt tárgyi emlékeinek megbecsülésére pedig semmiféle intézmény nem nevelheti olyan hatékonyan az ifjúságot, mint a helybéli pedagógus. Kézenfekvő és talán elcsépelet igazságok ezek, hangoztatásuk mégsem mellőzhető. Ezt szinte naponta igazolják a szomorú tapasztalataink; Magam is találkoztam olyan termelőszövetkezeti elnökkel, aki arra buzdította a földben sírokra felt gőpkezelőt, hogy siessen a domb elhordásával, mielőtt a leletek hire eljut a régészekhez.

Középkori kályhacsempe töredéke

A biztonságosan őrzött, jól válogatott iskolai gyűjteményeket nem tarthatjuk idejét múlt létesítményeknek, főként olyan helyeken, ahol az iskola tanulói nem találhatnak a közelben más múzeumot. A főként maguk gyűjtötte tárgyak ugyanis legtöbbször a már jobbára eltűnt, hagyományos paraszti életforma egyedüli szemléltetői. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a többnyire agyonzsúfolt múzeumi raktárakba nem fér be minden régi cserépcsupor, vagy a nagyapák—nagyanyák levetette szépen himzett ruhadarab. Egy ilyen jól kezelt, hagyománymentő gyűjteménnyel ismerkedhettem meg Jászágon, e kis jászsági településen.

Az iskolai gyűjtemények létrehozása általában mindenütt egy-egy múltat szerető pedagógus munkája. Nincs ez másként Jászágon sem. A helység múltjának emlékrögeit szorgosan gyűjtő tanárember itt *Macsi Sándor*, jelenleg a jászárokszállási Köztársaság téri Általános Iskola igazgatóhelyettese. Nem helyi, még csak nem is jászsági születésű, Debrecen környékéről származik. 1954 óta tanít Jászágon, s amikor 1979-ben az „iskolakörzetesítés” ellentmondást nem ismerő hulláma ezt a kicsiny falut is elérte, és a felső tagozatos osztályok Árokszállásra költöztek, a tanulókat a tanáruk is követte. Azóta naponta utazik a szomszéd községben lévő munkahelyére, a régi iskolában lévő gyűjtemény gondozása így jórészt a hétvégi napokra marad.

Az iskola egyik termében helyet kapott gyűjtemény darabjai kiállítási rendben sorakoznak; a régészeti tárgyak és fegyverek tárlókban vannak elhelyezve, a néprajzi tárgyak pedig csoportokba rendezve szemlélhetők. Az aratógereblye, meg a kenyérsütő szakajti rendeltetését a kisebb iskolásoknak már el kell magyarázni. Jókor kerülnek hát ezek a tárgyak a múzeumba, mert egy-egy tanya vagy régi ház lebontásakor e régi használati eszközök többsége a szemétkerülőbe kerülne. Nélkülük nehezebben értené meg a gyermek az apák és nagyapák életét.

Az egyik asztalon a második világháború idejéből származó újságok sorakoznak; helyiek, meg azok az országos képeslapok, amelyeket az itteni parasztemberek is olvastak. Aztán a későbbi újságok, ott kihajtvá, ahol az ágóciák életéről van szó. Az 1940-es 1950-es években írott beszámolók ma már történelmi források.

Magam természetesen a régészeti tárgyakat szemléletem hosszabbban. 1979-ben ezért is vetődtem ide a gyűjtemény hallatának hírére, hiszen kollégáimmal jelenleg Szolnok megye honfoglalás kori leleteinek kiadására készülünk. Érdeklődésemmel akkor Macsi Sándor az egyik falitárló elé vezetett, ahol örömmel fedeztem fel egy honfoglaló nő aranyozott ezüst ruhavereit, két karperecét és gyűrűjét. Kiderült, hogy a sírt az ágói határ mellett lelték a gyerekek, amikor egy rókalycukat vizsgálgattak. Ekkor már meggyőződtem róla — egyre-másra kérdezgetve a régészeti leletek eredetét —, hogy nincs egyetlen tárgy sem, amelynek pontos lelőhelyét és leletkörülményeit ne rögzítené a múzeum önkéntes kurátora. Minden tárgy leltárba van véve, s így tudományos értéke összehasonlíthatatlanul nagyobb, mintha csak az idővel egyre fakuló emberi emlékezet őrizné ezeket az adatokat.

Persze nem a honfoglalás kori sír az egyetlen, amely a falu területéről és határából származik. Vannak itt az emberi történelem hajnalát tanúsító kőbalták, rézkori és bronzkori edények, szarmata sírokból származó ékítmények, használati tárgyak és egy szépen korongolt tál. Mégis talán mindannyi közt a magyar honalapítást követő idők emlékei hordozzák a legtöbb történelmi információt, hiszen ezek közt igen sok olyan is akad, amely a mai település történetéről bővíti ismereteinket. Ágó neve ugyanis viszonylag későn tűnik fel az írott forrásokban: első említését egy 1478-as oklevélben találjuk. Később az adóösszeírások őrizték meg nevét: 1553-ban az egri várnak adóznak az ágóciák, úgy tűnik, a török hadjáratok, dúlások nem okoztak pótolhatatlan veszteségeket a falunak. Az 1567-es és 1577-es összeírások szerint Ágó igen jelentős település volt, lakóinak számát Fodor Ferenc, a Jászság történetének kiváló tudósa 300 főre becsüli ebben az időben. Az 1587-es adóösszeírást követően azonban nem találkozzunk többet Ágó névvel. 1600 körül tehát a falu elpusztult, lakói elmenekültek. Az oklevelek megőrizték a falu birtokosainak nevét is: 1516 előtt az Ági család birtokolta, majd ekkortól a Ficsoriak, 1532-ben pedig már a Csábrági család tulajdonában volt. Az elpusztult falu határát a szomszédos községek felosztották, zömét Árokszállás kapta. Ágó tehát pusztá lett hosszú évszázadokra. Jelentősebb népesség csak a múlt század közepe, az árokszállási határ tagosítása után jelenik meg, s főként szőlőműveléssel foglalkoznak. 1925-ben már mintegy félezeren laktak az ágói tanyákon, s végül 1952-ben vált ismét önálló községgé, Jászágo néven.

E rövidre fogott falusi krónikát azonban igen jelentős új adalékokkal egészítették ki a határban előkerült, s az itteni múzeum gyűjteményében levő leletek. Tanúságuk alapján biztosra vehető, hogy a település története jóval korábbra nyúlik vissza, mint az írásos emlékezet. Az említett honfoglalás kori sír nem hagy kétséget afelől, hogy egy X. századi közösség telepedett itt meg. Nem messze a sírtól, a mai nyárfaerdő területén egy X—XI. századi edény került elő, alighanem egy ilyen korú falutelepülés emlékeként, innen kissé távolabb, az Ágó patak partján pedig egy XII. századra keltezhető edény, benne tyúkcsontokkal és tojásbéjjel. Árpád-kori falvainkban nem ritka lelet ez, ún. építési áldozat lehetett ez az edény; a ház, vagy istálló építésekor leölt tyúkot és tojást tettek bele, majd az épület egyik sarkánál elásták. Az akkoriak hite szerint így visszatarthatták a gonosz szellemeket, s az nem ártthatott a háznépnek vagy az ólban tartott állatoknak. Asatások nélkül ma még nem tudhatjuk, hogy mikor pusztult el az Árpád-kori település, és természetesen azt sem, hogy akkor is Ágó volt-e már a neve. A forrásokban

szereplő XV—XVI. századi Ágó falu innen valamivel távolabb, a mai árokszállási út és az Ágó patak találkozásának tágabb körzetében volt. A templom helye ma is világosan felismerhető, alapjából még a század elején is hordták a helyi lakosok építkezéseikhez a köveket. Innen, a régi faluhelyről származnak a múzeum legféltettebb kincsei, egy XV. századi emberalakot formázó bronz gyertyatartó (a talpazat és a perselyek letörtek), amely a harmadik ilyen lelet hazánkban (ld. a borítón, 1983-tól a Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításán látható); zöld mázas kályhacsempe töredéke, amelyen az egykori kályhámester koronás fejet ábrázolt; számos régi edénytöredék, valamint igen sok használati tárgy, főként vaszkészletek. A régészeti leletek tehát már most is élettől töltik meg az írott kútfők néhány szegényes adatát, s nem kétséges, hogy időszerű lenne itt régészeti ásatást kezdeni.

A gyűjtemény anyaga — ahogyan Macsi Sándor elmondta — kivétel nélkül adományokból származik, egyetlen vásárolt tárgy sincs benne. Behozta a parasztember a szántáskor talált cserepet vagy réginek vélt vastárgyat (a nevezetes gyertyatartót például Csikós Ferenc találta tehenlegeltetés közben), a gazdaságban már nem használható munkaeszközöket, szerszámokat, régi újságokat. Az adományozók nevét híven megőrzi a leltári napló. Sokat köszönhet a gyűjtemény az iskolás gyermekeknek is, akiket tanáruk „fertőzött” meg a régiséggyűjtés gondolatával. A múzeum gondozója és mindenese mégsem teljesen elégedett. Gyakran előfordul, hogy későn értesítik egy régi tanya bontásáról, néha elkallódnak a múzeumba való régiségek.

A messziről ideszakadt Macsi tanár úr láthatóan teljesen jázsági, közelebbbről főként ágói lokálpatrióta lett. A honismereti munka fontosságával és alapvető fogásaival még debreceni tanítóképzős diákként ismerkedett meg, ahol részt vett a táj- és népkutatási mozgalomban. Itt 1962-ben mutatta be először a gyűjteményt nyilvános kiállításon, abból az alkalomból, hogy Ágó — Szolnok megyében utolsóként — villanyt kapott. Hosszú ideig honismereti szakkört is vezetett: a felnőtt szakköri csoport 1962-től 1970-ig működött, a gyermekeké 1977-ig. A múzeum azonban természetesen azóta is minden érdeklődő rendelkezésére áll, amikor vezetője és mindenese otthon tartózkodik. Főként az iskolások látogatják rendszeresen, nem csupán az épületben tanuló alsósok, hanem az árokszállási két iskola mintegy 1200 diákja is. A kiállítási tárgyak remekül szemléltetik az iskolai történelmi tananyagot.

A jázságói iskolai gyűjtemény nem múzeum a szó hivatalos értelmében, tehát működési engedéllyel nem rendelkezik. Alkalmi segítséget azért kap, főként a szolnoki múzeumtól, hiszen a fontosabb leleteket itt senki sem tudja restaurálni vagy tartósítani. A tárgyakat nézegetve azonban hamarosan kiderül, hogy bizony egy kicsivel több segítség is elkelne.

Az meg talán az eddig elmondottakból is kiderült, hogy a gyűjtemény nem lenne hálátlan a szakembereknek, hiszen akad benne nem egy, tudományos érdeklődésre is számot tartó darab.

Fodor István

A martosi falumúzeum

Közsegeink napról napra új, korszerű középületekkel, családi házakkal bővülnek. A régi zsúfedeles, kisablakos paraszti házak lassan eltűnnek. A múlt századok mezőgazdasági, háztartási eszközeit ma már nemcsak a fiatalok, hanem gyakran a középkorúak sem — vagy csak részben — ismerik. A mai kor gyermeke ezek nélkül bizony nemigen tudja elképzelni a régi falusi életet.

Martos (Martovce, Csehszlovákia) a komáromi járás csaknem ezer lakosú, néprajzilag jelentős faluja a Mátyusföldön, Komáromtól mintegy 18 km-re a Nyitra és a Zsitva folyók torkolatánál. A falu múltját a XV. század végéig lehet írásos emlékek nyomán visszavezetni. A múltban, amikor a Nyitra folyót még nem szabályozták — gyakran volt itt árvíz. A mezőgazdálkodáson kívül a falu lakosságának a halászat nyújtott megélhetést.

Korábban — a gyakori árvizek miatt — a házakat agyagból építették. Az úgynevezett „fecskerakásos” módszerrel épült házak alap nélkül készültek. Az építkezéshez sem vízszintmérőt, sem függőőrt nem használtak, mindent szemmértékkel határoztak meg. A háztetőket náddal fedték, az épület homlokzatát pedig fonott vesszőfállal erősítették. Martost a vizek eléggé körülzárták, így a községben sajátos népművészet és építkezési stílus konzerválódott. A régi házak általában három helyiségből álltak: szobából, az udvarra nyíló pitvarból és a boltíval leválasztott konyhából, valamint a kamrából. A szoba a pitvarból nyílt. A népművészet és a hagyományos építészeti hagyatékát Martoson falumúzeum őrzi, amelyet a helyi nemzeti bizottság és a komáromi Dunamenti Múzeum dolgozóinak együttes munkája eredményeként 1975-ben adtak át rendeltetésének.

Az épületet Nagy István építette 1871-ben. Beosztása: az utcára néző szoba, amit régebben *első háznak* neveztek; utána az udvarról nyíló *pitvar*, amelyet boltív választ el a nyitott kényű *konyharésztől*, majd a hátsó szoba következik, melyet itt *hátsó háznak* neveztek.

Az udvar jobb oldalán található a kocsiszín, a kocsi és a gazdasági eszközök részére.

Az „első szoba” belső sarkában az ajtó mellett találjuk a kemencét, az ezt körülvevő padon